

ODRŽIVI
RAZVOJ
ZA SVE

UNAPREĐENJE EKONOMSKOG POLOŽAJA ŽENA I ŽENSKOG PREDUZETNIŠTVA NA LOKALNOM NIVOU

ANALIZA AKTIVNOSTI I MERA PREPORUKE

Pripremila Marija Srdić

2024.

Publikacija je pripremljena u okviru Platforme "Održivi razvoj za sve", koju podržavaju vlade Švajcarske i Nemačke, a implementira Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Za više informacija molim vas kontaktirajte info@sdgs4all.rs

www.fondacijadivac.com

Sadržaj

Uvod	3
Šta treba znati o ekonomskom položaj žena u Srbiji?	6
Šta treba znati o ženskom preduzetništvu u Srbiji?	11
Šta treba znati o rodnoj ravnopravnost na lokalnom nivou?	15
Iskustva integrisanja rodne perspektive u lokalni ekonomski razvoj	20
Međuopštinska razmena, učenje i saradnja – neiskorišćeni potencijal	32
Primeri dobrih praksi na lokalnom nivou	34
Zaključci i preporuke	35

Uvod

Fondacija Ana i Vlade Divac tokom 2023. i 2024. godine radi na podsticanju međuopštinske razmene, učenja i saradnje u pet opština i gradova Vojvodine (Somboru, Apatinu, Zrenjaninu, Rumi i Novom Sadu) u procesu izgradnje razvojnih prioriteta sa **posebnim akcentom na ekonomsko osnaživanja žena i podršku ženskom preduzetništvu**.

Rad na uključivanju opština i gradova u proces međuopštinske razmene i učenja realizuje se u okviru Platforme "Održivi razvoj za sve" koji podržavaju Vlade Švajcarske i Nemačke, a sprovodi nemačka organizacija za međunarodnu saradnju GIZ. Partneri na ovom projektu su Fondacija Ana i Vlade Divac, Centar za visoke ekonomske studije, Beogradska otvorena škola, Fondacija centar za demokratiju, TOC Asocijacija za razvoj održivih zajednica, Fondacija BFPE za odgovorno društvo i Smart kolektiv.

Rad na Platformi „Održivi razvoj za sve“ organizovan je kroz tri stuba - socijalni, ekonomski i stub zaštite životne sredine. Fondacija Ana i Vlade Divac i Fondacija Centar za demokratiju vode i sprovode aktivnosti u okviru Socijalnog stuba.

Na osnovu iskustva iz prve faze rada, u kojoj je deset opština i gradova učestvovalo u aktivnostima Platforme, procesi pokrenuti tokom 2023. godine predstavljaju nove važne korake u povezivanju, razmeni lokalnog znanja i iskustva kao i izgradnji dugoročne i strateške saradnje i partnerstva opština i gradova na polju rodne ravnopravnosti, a posebno unapređenja ekonomskog položaja žena i ženskog preduzetništva.

Namera Fondacije je da stvori uslove i prilike za uspostavljanje saradnje među opštinama kroz događaje i aktivnosti koji ciljeve održivog razvoja integrišu u lokalne razvojne planove (a samim tim i u srednjoročne razvojne planove i odgovarajuće javne politike na lokalnom nivou).

Da bismo sagledali aktuelno stanje u pet opština i gradova sa kojima je Fondacija uspostavila saradnju anketirali smo i prikupili podatke iz JLS, lokalnih unija poslodavaca, preduzetničkih i poslovnih asocijacija kao i ženskih nevladinih organizacija koje svoje aktivnosti usmeravaju na unapređenje položaja žena kroz različite ekonomske inicijative i podsticanje ženskog preduzetništva.

Pored ovog modaliteta za prikupljanje podataka i informacija, u opštinama i gradovima obuhvaćenih projektom tim Fondacije realizovao je sastanke koji su omogućili bliže sagledavanja administrativnih i drugih kapaciteti JLS u oblastima koje su u fokusu projekta, njihovu povezanost sa civilnim sektorom (posebno lokalnim ženskim organizacijama, mrežama i grupama) i biznis zajednicom, kao i spremnosti lokalnih aktera na dalji zajednički rad.

Za osmišljavanje aktivnosti na polju razmene, učenja i saradnje bila su dragocena

zapažanja ekspertske tematske grupe *Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice* koja deluje u okviru platforme *Održivi razvoj za sve*¹. Rad ove grupe je usmeren na analizu i pripremu inicijativa za zastupanja za COR 5 (Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice) kroz zajednički rad najznačajnijih aktera sa ciljem da se tokom 2023. i 2024. godine doprinese, između stalog, praćenju sprovođenja *Strategije rodne ravnopravnosti* sa posebnim akcentom na oblast ekonomskog osnaživanja žena kao i uključivanju rodne dimenzije u rad na lokalnom i nacionalnom nivou.

Informacije prikupljene kroz upitnike, sastanke u JLS, zapažanja Ekspertske tematke grupe kao i analizu i zaključke *Studiju o podršci ženskim preduzetničkim aktivnostima i inicijativama u Srbiji*² korišćeni su u realizaciju panela pod nazivom „Ekonomsko osnaživanje žena u svetlu održivog razvoja - integrisanje rodne perspektive u planiranje lokalnog ekonomskog razvoja“ i u daljim aktivnostima u projektu³.

Panel je za jednim stolom okupio predstavnike/ce pet vojvođanskih optina i gradova učesnica projekta, predstavnike/ce Vlade Vojvodine (uključujući i resorni Sekretarijata za privredu i turizam), Razvojne agencije Vojvodine, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, predstavnike/ce lokalnih tela za rodnu ravnopravnost, Unije poslodavaca Vojvodine i lokalnih preduzetničkih organizacija, većeg broja ženskih nevladinih organizacija kao i predstavnike/ce partnerskih organizacija Fondacije Ana i Vlade Divac iz Platforme *Održivi razvoj za sve*.

Kroz izlaganja i diskusije u dve sesije *Prioriteti ekonomskog razvoja i rodna ravnopravnost i Od strateških dokumenata na lokalnom nivou do krajnjih korisnika* panel je omogućio da se **prepozna značaj unapređenja i dostizanja rodne ravnopravnosti za lokalni ekonomski razvoj, ukaže na sadašnje nepovoljno stanje, na svakodnevne potrebe žena i organizacija koje zastupaju njihove interese kao i na neophodnost ubrzanog urođnjavanja strateških dokumenata i politika na lokalnom nivou kako bi se sa deklarativne podrške prešlo na konkretnu.**

Podsticajni i korisni bili su predstavljeni primeri dobrih praksi podrške preduzetničkim inicijativama žena i unapređenju rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou iz Novog Sada, Sombora i Zrenjanina od kojih neke dajemo i u ovoj publikaciji.

S tim u vezi ukazujemo na neophodnost unapređenja rada lokalnih tela za rodnu ravnopravnost i drugih mehanizama kao što su socijalno-ekonomski saveti i saveti za zapošljavanje na lokalnom nivou a kada je reč o međuopštinskoj saradnji - na važnost

¹<https://sdgs4all.rs/2023/06/02/sastanak-tematske-ekspertske-grupe-postici-rodnu-ravnopravnost-i-osnaziti-sve-zene-i-devojce>

² <https://www.divac.com/Vesti/3307/Objavljena-studija-o-podrsци-zenskim-shtml>

³ <https://sdgs4all.rs/2023/10/11/ekonomsko-osnazivanje-zena-u-svetlu-ciljeva-odrzivog-razvoja-medjuopstinska-saradnja-i-razmena-u-vojvodini/22>

kontinuirane razmene i učenja i međuopštinsko udruživanje radi pružanja specijalizovanih usluga namenjenih ženama kako bi se njihov socijalni i ekonomski položaj poboljšao i dostigao željeni nivo rodne ravnopravnosti.

U publikaciji koja je pred vama dajemo korisne informacije, primere dobrih praksi razmene i učenja i ukazujemo na mogućnosti koje pruža aktuelni zakonodavni i strateški okvir kao i uspostavljeni mehanizmi podrške ženskom preduzetništvu.

Konačno, zaključci i preporuke su napisani kako bi svi one aktere koji na lokalnom nivou rade na polju unapređenja ekonomskog položaja žena i ženskog preuzetništva podstakli da sa više smelosti i uključivanja novih ideja i rešenja rade na ostvivanju ciljeva održivog razvoja uključujući i cilj 5: *Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice.*

Stavovi izneti u tekstu predstavljaju stavove autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove vlada Švajcarske i Nemačke, kao ni Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Beograd, septembar 2024.

1. Šta treba znati o ekonomskom položaju žena u Srbiji?

Rodni jaz u ekonomiji u Srbiji vidljiv je kroz:

- nejednak položaj žena i muškaraca na tržištu rada,
- razliku u visini zarade, penzije i prihoda generalno,
- razlike u preduzetničkoj aktivnosti,
- pristup resursima za podršku zapošljavanju i samozapošljavanju,
- učešće u neformalnoj ekonomiji,
- razlike u vlasništvu nad nepokretnostima i zemljom,
- učešće u odlučivanju u ekonomiji.

U svakom od ovih elemenata žene su i dalje u daleko nepovoljnijem položaju.

1.1 Zaposlenost žena

Podaci predstavljeni u poglavlju **Zaposlenost** u publikaciji „Žene i muškarci u Republici Srbiji 2024“⁴ daju veoma jasnu sliku rodnog jaza na tržištu rada:

- Prema Anketi o radnoj snazi, u 2022. godini stopa aktivnosti žena sa visokim obrazovanjem bila je neznatno viša od stope aktivnosti muškaraca istog nivoa obrazovanja (74,5% odnosno 74,1%). Međutim, stopa aktivnosti žena bez škole i sa nižim nivoom obrazovanja iznosila je 28,1% i bila je manja od stope aktivnosti muškaraca istog obrazovnog nivoa za čak 33 p.p.
- Stopa zaposlenosti žena iznosi 43,2%, što je za 14,7 p.p. manje od stope zaposlenosti muškaraca (57,9%),
- Stopa zaposlenosti prema uobičajenim satima rada kod muškaraca i žena je najveća u intervalu 36–48 sati rada (81,5% kod žena i 71,5% kod muškaraca).
- Stopa zaposlenosti žena starosti 25–54 godine je za 11,5 p.p. manja u odnosu na stopu zaposlenosti muškaraca iste dobi (71,9% prema 83,4% respektivno),
- U okviru razloga usled kojih muškarci i žene rade kraće od punog radnog vremena, u ženskoj populaciji dominira briga o deci ili nesposobnim licima sa 93,7%, dok su muškarci najčešće navodili kao razlog nemogućnost nalaženja posla sa punim radnim vremenom (učešće 63,7%),
- Samozaposlenost je skoro trostruko veća kod muškaraca nego kod žena. U starosnoj kategoriji 15–64, 76,6% muškaraca i 23,4% žena je samostalno zaposleno,
- Kod neformalno zaposlenih u kategoriji mladih uzrasta 15–24 godine, među samozaposlenima udeo žena iznosi 31,8%, a među zaposlenim radnicima udeo žena je 30,0%.

⁴ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/pdf/G20246004.pdf>, poglavlje zaposlenost, strana 75-97

- Stopa stanovništva van radne snage kod žena je za 15,7 p.p. veća u odnosu na istu stopu kod muškaraca (52,1% i 36,4% respektivno),
- Najveći rodni jaz beleži se u starosnoj kategoriji 55 i više godina (žene 78,9%, muškarci 64,1%).

Politika unapređivanja rodne ravnopravnosti u domenu rada sprovodi se kroz *Strategiju zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021-2026. godine* koju je Vlada usvojila 2021. godine zajedno sa prvim Akcionim planom za sprovođenje (za period 2021-2023). Strategija kao svoj opšti cilj definiše *uspostavljanje stabilnog i održivog rasta zaposlenosti, koji će biti zasnovan na znanju i dostojanstvenom radu*, a njegovo ostvarivanje se prati preko indikatora zaposlenosti koji su rodno osetljivi.

Predloženi drugi *Akциони plan za sprovođenje Strategije zapošljavanja za period 2024-2026.* je predvideo meru (2.4) i odgovarajuće aktivnosti koje za cilj imaju umanjenje rodnog jaza na tržištu rada kao što su 1) uključivanje nezaposlenih žena iz posebno osetljivih kategorija u mere APZ, 2) sprovođenje mera za aktivaciju, zapošljavanje i samozapošljavanje žena u manje razvijenim i devastiranim područjima 3) pilotiranje pružanja dodatnih usluga podrške ženama koje su uključene u mere APZ ili zaposlene uz posredovanje NSZ (npr. individualizovana podrška, novčani dodatak za brigu o deci i dr).

Takođe, za lokalni kontekst veoma važno, jedna od mera AP (1.3) za naredni period predviđa aktivnosti na **jačanju lokalne politike zapošljavanja** među kojima su 1) sprovođenje analize preduslova za dalju decentralizaciju politike zapošljavanja i razvoj inovativnih rešenja kroz lokalna planska dokumenta u oblasti zapošljavanja, 2) pilotiranje inovativnih rešenja za razvoj lokalne politike zapošljavanja 3) Sprovođenje analize preduslova i mogućnosti za razvoj međuopštinskih/regionalnih planskih dokumenata u oblasti zapošljavanja.

1.2 Plate, penzije i prihodi

Prema podacima iz poglavlja **plate i penzije** publikacije „Muškarci i žene u Srbiji“⁵ jaz između žena i muškaraca iznosio je 8,8%, što znači da su žene bile manje plaćene od muškaraca za 8,8%. Ovaj podatak svrstava Srbiju među zemlje sa najnižim platnim jazom u Evropi. Međutim, ako se zarade posmatraju prema stepenu obrazovanja ili zanimanjima, razlike u zaradama između žena i muškaraca su znatno veće od prosečnog platnog jaza, najčešće u korist muškaraca. Učešće žena sa niskim zaradama u ukupnom broju zaposlenih žena (18,0%) malo je veće od učešća muškaraca sa niskim zaradama u ukupnom broju zaposlenih muškaraca (17,8%). Žene, u proseku, primaju penziju koja je 17% niža u odnosu na prosečnu penziju muškaraca.

⁵ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/pdf/G20246004.pdf>, strana 75-97

⁶ Podaci o vlasništvu razvrstani po polu na: <https://a3.geosrbija.rs/>

1.3 Vlasništvo nad imovinom

Podaci o vlasništvu nad nepokretnostima u Srbiji po polu je kao rezultat primene rodno odgovornog budžetiranja (ROB-a) počeo da vodi Geodetski zavod. Prema dostupnim podacima, u 2019. godini 25% nepokretnosti je u isključivom vlasništvu žena, 65% u isključivom vlasništvu muškaraca, a 10% je u zajedničkom vlasništvu⁶.

Podatke koji ukazuju na značajno manji imovinski potencijal žena treba posmatrati ne samo kao jednu od rodnih nejednakosti, već i kao izrazito otežavajući faktor u pristupu zajmovima i drugim bankarskim uslugama kod ulaska u preduzetništvo, a onda i kao prepreku za razvoj ženskih biznisa.

1.4 Podela poslova i neplaćeni ženski rad

Način na koji žene i muškarci koriste svoje vreme je od velikog značaja i za njihov ekonomski položaj i smanjenje rodnog jaza u ekonomiji.

Nepovoljni položaj žena u poslovnom sektoru rezultat je, između ostalog, i veće opterećenosti žena brigom o porodici i domaćinstvu i različitim formi diskriminacije i rodnih stereotipa.

U okviru publikacije *Muškarci i žene u Srbiji 2024*⁷ predstavljeni su podaci o korišćenju vremena iz 2010. i 2021. godine:

- Bez obzira na to da li su zaposlene ili ne, žene, u odnosu na muškarce, dvostruko više vremena rade u kući, a upola manje vremena provode na plaćenim poslovima. Za zaposlene žene, rad u kući je druga smena.
- Muškarci na plaćenim poslovima, kako radnim danima tako i vikendom, skoro duplo duže rade nego žene. Na drugoj strani, kao što se i očekivalo, žene rade na neplaćenim poslovima duže od muškaraca, i to i radnim danima i vikendom,
- U aktivnostima za zadovoljavanje ličnih potreba, oba pola više vremena provode u ovim „poslovima“ tokom vikenda nego radnim danima (u proseku sat duže),
- Kad je reč o slobodnim aktivnostima, žene vikendom jedan sat više posvete slobodnim aktivnostima nego tokom nedelje, dok muškarci odvoje i sat i po više vremena,
- Muškarci na plaćenim poslovima rade oko četiri sata, i to je duplo više od žena. Kad je posredi neplaćeni posao, u ostalim naseljima i žene i muškarci rade više od stanovnika gradskih naselja,
- Ako posmatramo slobodno vreme, u gradskim naseljima i žene i muškarci imaju više slobodnog vremena od stanovnika ostalih naselja.
- Žene duplo više vremena od muškaraca provode u obavljanju neplaćenih poslova

⁷ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/pdf/G20246004.pdf>, strana 111-116

u domaćinstvu i brizi o drugima. Žene u braku i sa detetom uzrasta do sedam godina, u neplaćenim poslovima provode skoro celu radnu smenu,

- Najveća razlika u obavljanju neplaćenih poslova prema polu je kod stanovništva starosti 55 i više godina.

Nabrojani faktori nepovoljno utiču na ulazak žena u preduzetništvo i opstanak njihovih firmi na tržištu, naročito u periodima kriza (kakva je bila ona izazvana pandemijom COVID-19).

Novinu u domenu tretiranja kućnog rada doneo je *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*⁸ koji u članu 28 predviđa kontinuirano praćenje i vrednovanje neplaćenog kućnog rada, dok je uzimanje u obzir neplaćenog rada ključno kod kreiranja mera podrške ekonomskim aktivnostima, programima zapošljavanja i samozapošljavanja.

Politike usklađivanja profesionalnog i porodičnog života mogu biti ključne za postizanje rodne ravnopravnosti u svim ekonomskim aktivnostima i uključene su u EU politike koje promovišu učešće žena u zapošljavanju i učešće muškaraca u porodičnom životu⁹.

1.5 Indeksa rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji

Republika Srbija je prva zemlja van Evropske unije (EU-28) koja je uvela i izračunala **Indeks rodne ravnopravnosti**¹⁰ 2016. godine (statistički podaci se odnose na 2014. godinu). Obračun indeksa obavlja se svake dve godine. On daje rezultat za EU i države članice od 1 do 100, pri čemu vrednost 100 označava potpunu ravnopravnost.

Vrednosti se zasnivaju na pokazateljima rodnog jaza i nivoima postignuća u šest ključnih domena: **rad, novac, znanje, vreme, moć i zdravlje**, kao i u njihovim poddomenima. Indeksom su obuhvaćena i dva prateća domena: nasilje nad ženama i unakrsne nejednakosti, kojima su prikazane i različite realnosti sa kojima se različite grupe žena ili muškaraca suočavaju. Analiza unakrsnih nejednakosti ispituje kako se faktori poput invaliditeta, starosti, obrazovnog nivoa, države rođenja i tipa porodice ukrštaju sa rodnim aspektom i stvaraju različite puteve u životima žena i muškaraca.

Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji pripremili su Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Republički zavod za statistiku, Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), Sekons grupa za

⁸ <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>

⁹ Primeri koji se ističu u odeljku Usporedna međunarodna praksa u okviru Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine su: austrijska kampanja „Četiri zida, četiri ruke“, danski program „Zagrljaj sa tatom“, poljska kampanja „Zaposleni tata – sviđa mi se!“ i radionice kompanija za roditeljsko odsustvo za očeve u Austriji.

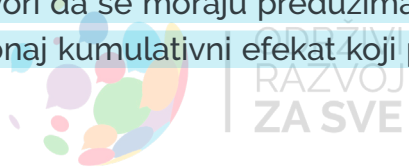
¹⁰ Treći izveštaj Indeksa rodne ravnopravnosti: https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/10/Indeks_rodne_ravnopravnosti_u_RS_2021.pdf

razvojnu inicijativu, u saradnji sa Evropskim institutom za rodnu ravnopravnost (EIGE) u okviru saradnje EIGE sa zemljama Zapadnog Balkana i Turskom u okviru Instrumenta pretpristupne pomoći (IPA) Evropske unije „Povećani kapacitet zemalja kandidata za članstvo u EU i potencijalnih kandidata za merenje i praćenje uticaja politika rodne ravnopravnosti (2018-2022)“, finansiranog od strane Evropske unije.

Treći Indeks rodne ravnopravnosti zasnovan je na podacima iz 2018. godine. Iznosi 58,0 poena i ukazuje na kontinuiran, mada spor, progres u unapređivanju rodne ravnopravnosti. U odnosu na prvi Indeks rodne ravnopravnosti iz 2014. godine, zabeleženo je povećanje vrednosti od 5,6 poena. Ukoliko bi se napredak nastavio ovim tempom, biće nam potrebno 59 godina do dostizanja pune rodne ravnopravnosti.

U dva domena postoji kontinuiran napredak (moć i rad), dva domena (novac i znanje) pokazuju nekonzistentne trendove (periodi rasta vrednosti indeksa se smenjuju sa periodima opadanja vrednosti indeksa), a dva ne pokazuju promene (vreme i zdravlje), bilo zbog toga što nema novijih podataka pa se ne mogu pratiti trendovi ili zbog toga što su prisutni stagnantni trendovi (zdravlje).

Iako domen moći sa rastom od 18,6 poena i blagi napredak u domenu rada sa 2,1 poena treba posmatrati kao pozitivne, one u ozračju stagnacije u domenu novca (0,6 poena) i obrazovanja (0,9 poena) govori da se moraju preduzimati i znatno veći naponi kako bi se ubrao napredak i dobio onaj kumulativni efekat koji povoljno utiče na rast i razvoj preduzetništva kod žena.

2. Šta treba znati o ženskom preduzetništvu?

2.1 Definicija ženskog preduzetništva

U nedostatku opšteprihvaćene definicije ženskog preduzetništva u okviru Platforme Održivi razvoj za sve zalažemo se da se sledi definicija data u *Polaznoj studiji o preduzetništvu žena u Srbiji*¹¹ koja glasi:

Preduzetnice su one ekonomske akterke koje kombinuju faktore proizvodnje i druge relevantne resurse na inovativan način i tako ih premeštaju iz sektora niže u sektor više produktivnosti i višeg dohotka, pri čemu otkrivaju i iskorišćavaju šanse u datom kontekstu i procenjuju i preuzimaju rizike svojih odluka i akcija.

Polazeći od osnovne definicije, razvijena je i operacionalna definicija, po kojoj su preduzetnice:

¹¹ <https://www.secons.net/files/publications/87-publication.pdf>

Sve žene koje su vlasnice (bilo kog udela) nad preduzećem uz uslov da istovremeno obavljaju i vodeću upravljačku ulogu u tom preduzeću, a bez obzira na način na koji su stekle vlasništvo.

Na praktičnom nivou to znači da su:

Preduzetnice sve one žene koje poseduju i vode bilo koju vrstu radnje (trgovinsku, zanatsku, agenciju, ordinaciju i sl.), kao i žene koje su vlasnice i upravljačice privrednih društava (društvo sa ograničenom odgovornošću, ortačko, komanditno i deoničarsko društvo).

2.2 Struktura i rasprostranjenost ženskog preduzetništva

U poslednjoj deceniji slika ženskog preduzetništva se brzo menja, broj firmi u vlasništvu žena kontinuirano raste, a menja se struktura ženskih firmi i sektori u kojima se pojavljuju - pored tradicionalno „ženskih oblasti“ (zanatstvo, trgovina na malo i u delatnosti koje su manje radno intenzivne), preduzetnice se sve više pojavljuju u sektoru usluga (finansijski konsalting, upravljanje ljudskim resursima, edukacija, kreativne delatnosti), a u poslednjih nekoliko godina i u brzorastućim sektorima (informaciono-komunikacionim tehnologijama, zelenim biznisima, inovacijama i sl.).

Iako rodna statistika u oblasti praćenja preduzetništva nije nedovoljno razvijena, najrelevantniji izvor podataka u Srbiji su Agencija za privredne registre (APR)¹², statistika zaposlenosti, kao i periodični GEM izveštaji¹³.

APR evidencije i podaci vlasnika privrednih subjekata od 2022. godini razvrstani su po polu¹⁴.

Prema podacima iz decembra 2021. godine, u Registru za privredne subjekte je registrovano **279.035** aktivnih preduzetnika i **121.366** privrednih društava.

Subjekti	Ukupno	Ž	M	Stranci ¹⁵
Preduzetnici/ce	100	33	65,4	1,6
Privredna društva čiji su pravni zastupnici ili direktori domaća fizička lica	100	22,6	69,9	7,5
Jednočlana privredna društva čiji je član sa 100% udela domaće fizičko lice	100	16,3	48,2	35,5
Višečlana privredna društva među čijim vlasnicima se nalaze članovi koji su domaća fizička lica	100	25,2	65,3	9,5

Privredna društva i preduzetnici – polna struktura, decembar 2021. godine (%)¹⁶

Zvanični podaci pokazuju koliko je žena u formalnom statusu preduzetnika, ali ne i koliko žena međuregistrovanim preduzetnicima stvarno upravlja svojim preduzećima. Pojedina istraživanja pokazuju da se **među preduzetnicama nalazi i određeni broj žena koje su samo formalne vlasnice preduzeća, dok preduzetničke aktivnosti i upravljačke funkcije obavljaju muškarci, najčešće njihovi supruzi ili muški članovi porodice.**

2.3 Žensko preduzetništvo i ciljevi održivog razvoja

Kada je reč o prihvatanju jedinstvene definicije ženskog preduzetništva, Međunarodni trgovinski centar (International Trade Center – ITC)¹⁷ je 2020. godine pokrenuo inicijativu da se definiše pojam ženskog preduzeća kako bi se na taj način obezbedilo zvanično uputstvo zavodima za statistiku, vladama, kompanijama, međunarodnim institucijama i ostalim akterima o tome kako razumeti i koristiti ovaj pojam. Ova inicijativa trebalo bi da doprinese realizaciji **Globalnih ciljeva održivog razvoja do 2030.**¹⁸ uključujući nekoliko specifičnih podciljeva u okviru petog cilja koji se odnosi na rodnu ravnopravnost.

Inače, u okviru **sedamnaest globalnih ciljeva održivog razvoja koristi se preko pedeset indikatora koji imaju rodnu dimenziju i dvadeset onih čiji je fokus na ekonomskom osnaživanju, kao i drugi koji se odnose na eliminaciju siromaštva i dostojanstven rad i ekonomski rast.**

Prvi značajan porast ženskog preduzetništva u Srbiji beleži se nakon 2000. godine, a posebno nakon 2004. godine. U periodu svetske ekonomske krize od 2008. godine (naročito od 2009. godine) stopa gašenja ženskih biznisa je rasla i bila je 47% u odnosu na 38% gašenja preduzeća u muškom vlasništvu.

Udeo ženskih preduzeća u ukupnom broju preduzeća 2012. je bio 26%, a danas govorimo da je on dostigao evropski prosek od 30% i prešao put od socijalne do ekonomske kategorije.

2.4 Podrška ženskom preduzetništvu

Posle 2000. godine, institucije Autonomne Pokrajine Vojvodine prednjačile su u broju mera i programa koji su za cilj imali da pospeše pokretanje i razvoj ženskih biznisa. Reč

¹² <https://www.apr.gov.rs/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8.25.html>

¹³ U Srbiji se povremeno sprovode i istraživanja u okviru međunarodnog praćenja preduzetništva – GEM.

¹⁴ <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/061221/061221-vest3.html>

¹⁵ Pod strancima se ovde podrazumevaju strana fizička lica registrovana sa pasošem, odnosno pravna lica koja su osnivači privrednih društava

¹⁶ Podaci se odnose na preduzetnike i privredna društva koji se nalaze u registru privrednih subjekata pod oznakom „aktivna“ na dan 11. decembar 2021.

¹⁷ <https://intracen.org/>

¹⁸ <https://serbia.un.org/sr/sdgs>

je bila pretežno o finansijskoj podršci koja se daje u obliku subvencija ili kreditnih linija namenjenih ženama. Na ulaganja u razvoj ženskog preduzetništva veliki uticaj je imalo uvođenje i primena *rodno odgovornog budžetiranja* koje je u pokrajini prisutno još od 2007. godine kroz projekat „Ka politici rodnog budžetiranja u AP Vojvodini”¹⁹.

Važnu ulogu u razvoju programa finansijske podrške preduzeticama u Srbiji odigrao je i Garancijski fond Autonomne Pokrajine Vojvodine. Za *Projekat podrške ženskom preduzetništvu* Garancijskog fonda, Autonomna Pokrajina Vojvodina je 2008. godine dobila nagradu za promociju socijalne kohezije kroz ekonomski razvoj, od strane Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti pri Savetu Evrope.

Poslednjih godina širi se krug podrške. Pored tradicionalnih aktera u ovoj oblasti: Ministarstva privrede, Privredna komora, poslodavačka i preduzetnička udruženja (posebno Unija poslodavaca Srbije, Unija poslodavaca Vojvodine), sve je više međunarodnih i domaćih organizacija, kompanija i različitih platformi koje daju doprinos i podržavaju kako ženske ekonomske inicijative tako i pojedinačne biznise žena.

2.5 Strateški okvir za dalji razvoj ženskog preduzetništva

Na uspešnost preduzetništva, kao važnog aspekta ekonomske aktivnosti, utiče više faktora:

- pristup finansijama,
- afirmativno i povoljno poslovno okruženje,
- kulturološke barijere,
- izbor i vrsta biznisa i sektora,
- pristup informacijama i obukama,
- oslovni kontakti i pristup mrežama za socijalnu podršku,
- segregacija po polu u obrazovanju
- i teret kućnih obaveza i odgovornosti na radnom mestu (usklađivanje posla, privatnog i porodičnog života).

Ovi faktori mogu biti izazov i za žene i za muškarce, ali činjenice ukazuju na to da su **barijere sa kojima se suočavaju preduzetnice često znatno veće, jer teže pristupaju kreditima, izvorima finansiranja, manje su umrežene, prisutna je rodna segregacija u obrazovanju, teže usklađuju rad, privatni i porodični život i često nailaze na prepreke zbog predrasuda i stereotipa o ženama u biznisu.**

¹⁹ http://www.budzet.vojvodina.gov.rs/wp-content/uploads/2016/01/Ka_poltici_rodnog_budzetiranja_u_Vojvodini.pdf

Strategije za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine i Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost (2016-2020) prepoznale su značaj intervencija u zatvaranju rodno jaza u ekonomiji, uključujući razvoj preduzetništva. Nedovoljno je, međutim, učinjeno na sistemskom rodno odgovornom planiranju politika i programa za razvoj preduzetništva.

U evaluaciji Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020. data je sledeća generalna ocena:

Generalno posmatrano, primena prethodne Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost bila je najefektnija kada se radi o sistemskom uvođenju rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika, programa i budžeta u kojoj su započeti procesi značajni za unapređenje rodne ravnopravnosti, uprkos tome što se nisu odvijali uvek željenom dinamikom.²⁰

Data je sledeća preporuka:

Iako su u proteklom periodu ostvareni pozitivni pomaci na unapređenju rodne ravnopravnosti, započete procese treba intenzivirati integrisanjem rodne perspektive u sve javne politike i budžet, direktnim intervencijama u pojedinim oblastima, kao i jačanjem institucionalnog okvira rodne ravnopravnosti kako bi se eliminisao rodni jaz.²¹

Među ključnim pitanjima na kojima treba intenzivirati rad navode se i ona koja imaju direktan uticaj na žensko preduzetništvo i njegov dalji razvoj:

- Rodni jaz u ekonomiji je produbljen,
- Izostaje prepoznavanje i uvažavanje razlika u potrebama i problemima sa kojima se susreću žene i muškarci, a posebno ranjive grupe, i praćenje podataka i pokazatelja koji o tome govore,
- Nije obezbeđeno stabilno, transparentno i održivo finansiranje javnih politika, mera i aktivnosti na unapređivanju rodne ravnopravnosti, kao i mehanizama rodne ravnopravnosti, ali i svih drugih aktera koji u domenima svojih nadležnosti sudeluju u kreiranju i sprovođenju javnih politika u ovoj oblasti,
- Okolnosti izazvane pandemijom virusa COVID-19 pokazale su da krizne situacije različito utiču na žene i muškarce, a naročito na osobe koje pripadaju ranjivim grupama, kao i da rodni aspekti kriznih situacija nisu bili u dovoljnoj meri prepoznati, što se odrazilo

---

²⁰ <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/index.php/sr/dokumenti/strategije-i-akcioni-planovi/evaluacija-strategije-za-rodnu-ravnopravnost-2016-2020>

²¹ Isto

i na kreiranje i preduzimanje mera tokom vanrednog stanja i vanredne situacije, pa je neophodno da se kod planiranja oporavka to promeni i da se kreiraju rodno odgovorne mere.

Imajući u vidu rezultate evaluacije prethodne strategije i aktuelne pokazatelje stanja u ekonomiji i stanja ženskog preduzetništva, u novoj Nacionalnoj strategiji za rodnu ravnopravnost i njenom akcionom planu za period 2022-2023.²² definisani su posebni cilj 1 i mere za njegovo ostvarenje:

Smanjen rodni jaz u ekonomiji, nauci i obrazovanju kao preduslov i podsticaj socio-ekonomskog razvoja društva.

Ovaj posebni cilj treba da doprinese smanjenju rodnog jaza u ekonomiji kroz povećane šanse za održivo zapošljavanje i samozapošljavanje, jačanje preduzetničkih aktivnosti žena i učešća u inovacionoj delatnosti, smanjenju platnog jaza na tržištu rada, prepoznavanje, vrednovanje i redistribuciju neplaćenog rada, povećano učešće žena u cirkularnoj, zelenoj i digitalnoj ekonomiji, kao i uključivanjem znanja i naučnih potencijala i društveno odgovornim odnosom prema očuvanju i unapređenju životne sredine i prirodnih razvojnih resursa.

Među osam mera koje treba da doprinesu smanjenju rodnog jaza u ekonomiji, za dalji razvoj ženskog preduzetništva od najvećeg značaja je mera 1.4:

Uspostavljanje systemske podrške za započinjanje, razvoj i rast biznisa u većinskom vlasništvu žena i povećanje profitabilnosti njihovih preduzetničkih aktivnosti.

Ovako definisani ciljevi i mere zahtevaju veliki angažman i posvećenost i vladinih i nevladinih aktera od nacionalnog do lokalnog nivoa.

3. Šta treba znati o mehanizmima za ostvarivanje rodne ravnopravnost na lokalnom nivou?

3.1 Kontekst održivog razvoja i rešenja u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti²³

U zakonskom regulisanju pitanja od značaja za ostvarivanje rodne ravnopravnosti pošlo se od multisektorske prirode rodne ravnopravnosti i u skladu sa tim oslonjen je na tri ključna izvora:

²² <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/index.php/sr/dokumenti/strategije-i-akcioni-planovi/akcioni-plan-za-period-od-2022-2023-godine-za-sprovođenje>

²³ U ovom poglavlju korišćena je analiza „Rodna ravnopravnost u kontekstu održivog razvoja i rešenja sadržanih u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti“ autorke Marijane Pajvančić pripremljena u okviru rada savetodavne Tematske grupe „Rodna ravnopravnost“ u okviru platforme „Održivi razvoj za sve“: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1863/rodna-ravnopravnost-u-kontekstu-odrzivog-razvoja-i-resenja-sadrzanih-u-zakonu-o-rodnoj-ravnopravnosti>

1. Agenda 2030: kao univerzalna strategija koja uključuje tri dimenzije održivog razvoja – ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine. Srbija je prihvatila Agendu 2030 i očekuje se da se kroz holistički i međusektorski pristup mobilisu svi resursi u cilju ostvarivanja održivog razvoja za sve. Rešenja sadržana u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti oslanjaju se na ove ciljeve a rodnu ravnopravnost vezuju za razvojna pitanja kao faktor podsticanja ukupnog razvoja društva koji uključuje i održivi razvoj za sve. Zakon o rodnoj ravnopravnosti obuhvata i one oblasti koje do sada nisu bile prepoznate i nisu bile uključene u Zakon o ravnopravnosti polova, kao što su: ekonomski faktori, nauka, obrazovanje i inovacije koji podstiču razvoj, zelena i cirkularna ekonomija, očuvanje životne sredine, energija i energijska efikasnost, digitalne tehnologije i IKT sektor, odbrana i bezbednost i dr.

2. Konvencija o sprečavanju svih oblika diskriminacije žena: u kojoj su identifikovane oblasti koje su posebno značajne za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i koje su uključene u zakonska rešenja. Ključne izmene u ovim oblastima odnose se na preciziranje instrumenata i procedura kao alata za integrisanje rodne perspektive u oblasti relevantne za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, kao i sadržaj posebnih mera kojima se izgrađuje ambijent u kojem postoje jednake mogućnosti za žene i muškarce, devojčice i dečake da ostvare svoja prava u različitim oblastima društvenog života.

3. Ustav Republike Srbije koji, kao temeljni principi na kojima počiva ustavni poredak, postavlja principe vladavine prava i socijalne pravde, kao i na načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i pripadnosti evropskim vrednostima i u osnovnim odredbama eksplicitno garantuje ravnopravnost žena i muškaraca te obavezuje državu da vodi politiku jednakih mogućnosti i preduzima posebne mere čiji cilj je uspostavljanje pretpostavki da žene i muškarci mogu da ostvare sva ljudska prava bez bilo kog vida rodno zasnovane diskriminacije.

3.2 Mehanizmi rodne ravnopravnosti

Tela nadležna za rodnu ravnopravnost koja se obrazuju u strukturi organa vlasti na svim nivoima prvi put se sistemski regulišu Zakonom o rodnoj ravnopravnosti. Za razliku od predešnjeg zakonskog rešenja koje se odnosilo samo na mehanizme rodne ravnopravnosti koji se obrazuju u jedinicama lokalne samouprave.

Zakonom o rodnoj ravnopravnosti su postavljene osnove za sistemsko pozicioniranje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u strukturi organa javne vlasti, kao i njihovu međusobnu saradnju te koordiniranje njihovih aktivnosti na horizontalnoj i vertikalnoj ravni.

Zakon reguliše institucije koje su odgovorne za sprovođenje, praćenje i unapređivanje politika za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i ovaj posao poverava: Vladi Republike Srbije, ministarstvima i drugim organima državne uprave u čijem su delokrugu oblasti u kojima se određuju i sprovode opšte i posebne mere za ostvarivanje i unapređivanje

rodne ravnopravnosti, Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost, organima autonomne pokrajine, organima jedinice lokalne samouprave i drugim organima javne vlasti, organizacijama i ustanovama koji, u skladu sa svojim ovlašćenjima, učestvuju u sprečavanju rodno zasnovane diskriminacije rodno zasnovanog nasilja. Zakon reguliše nadležnosti ovih institucija koje se odnose na rodnu ravnopravnost.

U **jedinicama lokalne samouprave** se obrazuju/postavljaju:

- **Komisija za rodnu ravnopravnost**
- **Savet za rodnu ravnopravnost**
- **i Lice za rodnu ravnopravnost.**

Komisija za rodnu ravnopravnost obrazuje kao stalno radno telo skupštine i bira se iz sastava odbornika. Osnovna nadležnost je da kao radno telo razmatra i predlaže integrisanje rodne perspektive u akte koji se upućuju skupštini na usvajanje.

Savet za rodnu ravnopravnost se obrazuje u organima uprave jedinice lokalne samouprave. U njegov sastav ulaze imenovana ili postavljena lica, predstavnici ustanova, organa i organizacija u oblastima koje su značajne za rodnu ravnopravnost i sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja, a u radu saveta obavezno učestvuju i lica zadužena za rodnu ravnopravnost u organima uprave jedinice lokalne samouprave, savetu pružaju stručnu i administrativno-tehničku pomoć u radu. Savet za rodnu ravnopravnost prati stanje u oblasti rodne ravnopravnosti, inicira i predlaže mere za unapređenje rodne ravnopravnosti.

Lica za rodnu ravnopravnost postavlja se u organima vlasti koji imaju više od 50 zaposlenih i radno angažovanih lica. Aktom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta određuje se lice za rodnu ravnopravnost iz reda zaposlenih koje mora biti obučeno za obavljanje ovih poslova. Poslovi koje obavlja lice zaduženo za rodnu ravnopravnost su: praćenje i sprovođenje politika i mera za ostvarivanje rodne ravnopravnosti iz delokruga organa u kojem je zaposleno, praćenje, prikupljanje i izveštavanje o rodno senzitivnim statističkim podacima zaposlenih i radno angažovanih lica, saradnja sa nadležnim ministarstvom i telima za rodnu ravnopravnost i dr.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti unosi značajne novine koje se odnose prvenstveno **na princip jednakih mogućnosti, posebne mere i instrumente kao i odgovornost za njihovo sprovođenje koje se bliže definišu za svaku od oblasti, obezbeđenje uravnotežene zastupljenosti polova u organima upravljanja i na položajima kao i propisivanje sankcija za kršenje zakonom propisanih obaveza, a koje prethodni zakon nije propisivao.**

3.3 Planski dokumenti

Planski dokumenti su instrumenti kojima se projektuju pravci razvoja, definišu prioriteti,

aktivnosti i rokovi u kojima se moraju realizovati planirane aktivnosti, njihovi nosioci i kontinuirano praćenje njihove primene. Oni obuhvataju: *Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost i Akcioni plan za njeno sprovođenje*, **akcione planove jedinica teritorijalne autonomije i jedinica lokalne samouprave**, *planove ili programe rada*, odnosno poslovanja organa javne vlasti i poslodavaca koji obavezno sadrže i deo o rodnoj ravnopravnosti u organu javne vlasti i kod poslodavca, *planove upravljanja rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti*.

Zakon bliže reguliše sadržaj dela godišnjih planova ili programa rada organa javne vlasti kao i poslodavaca koji se odnose na rodnu ravnopravnost a koji sadrže: kratku ocenu stanja u vezi sa položajem žena i muškaraca u organu javne vlasti i kod poslodavca, uključujući i godine starosti, spisak posebnih mera, razloge za određivanje posebnih mera i ciljeve koji se njima postižu i početak njihove primene, način sprovođenja i kontrole ovih planova i prestanak sprovođenja posebnih mera.

Pored toga, ustanovljena je obaveza organa javne vlasti i poslodavaca da ove planove dostave nadležnom ministarstvu i učine dostupnim javnosti u roku od 15 dana od dana njihovog donošenja.

Detaljno se regulišu obaveze organa javne vlasti i poslodavaca u vezi sa izveštavanjem o primeni Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost, izveštavanje o primeni dela koji se odnosi na rodnu ravnopravnost i čini sastavni deo godišnjih planova ili programa rada koji usvajaju organi javne vlasti i poslodavci, sadržaj izveštaja, rokovi u kojima se moraju dostaviti ministarstvu i učiniti javno dostupnim i propisuje sankciju u slučaju nepoštovanja ovih zakonskih obaveza. Posebno značajna novina odnosi se na *plan upravljanja rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti* koje donose organi javne vlasti nakon procene rizika i koji treba da osigura integrisanje rodne perspektive u aktivnosti, propise i strategije i postizanje uravnotežene zastupljenosti polova u organima javne vlasti. Zakon bliže reguliše sadržaj ovih planova, njihovu javnu dostupnost, odgovornost za primenu, izveštavanje o primeni i sankcije za kršenje ovih obaveza i obavezuje nadležno ministarstvo da svojim aktom reguliše izradu i sprovođenje plana.

3.4 Alati i instrumenti

Alati i instrumenti koriste se kako bi se rodna ravnopravnost integrisala u sve javne politike i koordinirala aktivnost na urodnjavanju javnih politika. Instrumenti koji tome služe su *rodno senzitivna statistika i rodno odgovorno budžetiranje*.

3.5 Rodno senzitivna statistika

Rodno senzitivna statistika je instrument od suštinskog značaja za praćenje unapređenja rodne ravnopravnosti, za šta su neophodni statistički podaci koji se kontinuirano prikupljaju i evidentiraju od strane organa vlasti na svim nivoima u oblastima za koje je organ vlasti nadležan, kao i od strane poslodavaca, a obrađuje ih republički organ za javnu statistiku (Republički zavod za statistiku) Zakon o rodnoj ravnopravnosti ustanovljava obavezu da se informacije i statistički podaci koji se prikupljaju i evidentiraju u organima vlasti i kod poslodavaca u svim oblastima u kojima se sprovode mere iz ovog zakona, iskazuju ne samo zbirno, već i da se razvrstavaju i iskazuju i po polu, da čine sastavni deo službene statistike i javno se publikuju.

Ažurnost, kao i validnost podataka, koja je posebno značajna za izveštavanje o napretku (ili zastojima) u oblasti rodne ravnopravnosti i za longitudinalno praćenje procesa u ovoj oblasti, obezbeđuje zakonom propisana obaveza da se u poseban obrazac koji propisuje nadležno ministarstvo, u roku od osam dana od njenog nastanka, unosi svaka promena, kao i uvođenje inspeksijskog nadzora nad izvršavanjem obaveze organa vlasti i poslodavaca da evidentirane podatke daju na uvid nadležnoj inspekciji i nadležnom ministarstvu ukoliko ono to zatraži.

Posebno značajna novina u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti je vrednovanje neplaćenog kućnog rada. Statistički podaci koji čine deo oficijelne statistike su osnovni izvor i instrument za vrednovanje neplaćenog kućnog rada. Organi vlasti imaju obavezu da na godišnjem nivou objavljuju administrativne podatke o neplaćenom kućnom radu. Podatke iz ovih izveštaja prikuplja, obrađuje i javno publikuje republički organ nadležan za statistiku.

Zakon taksativno navodi koji podaci značajni za rodnu ravnopravnost se evidentiraju, obrađuju i javno publikuju. Ovi podaci se odnose na prava vezana za rad i prava po osnovu rada.

3.6 Rodno odgovorno budžetiranje

Rodno odgovorno budžetiranje načelno se reguliše Zakonom o rodnoj ravnopravnosti kao obaveza organa vlasti da vrše rodnu analizu budžeta i da prihode i rashode planiraju s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti uz upućivanje na bliže regulisanje ovog instrumenta u zakonu kojim se uređuje budžetski sistem i princip rodne ravnopravnosti u budžetskom postupku.

4. Iskustva integrisanja rodne perspektive u lokalni ekonomski razvoj

4.1 Od ciljeva održivog razvoja i strateških dokumenata do krajnjih korisnika

U okviru projekta „Održivi razvoj za sve“ Fondacija Ana i Vlade Divac, kako je to u uvodu ove publikacije već rečeno, 2023. godine iniciran je proces međuopštinske razmene i učenja za pet opština i gradova Vojvodine - Sombora, Apatina, Zrenjanina, Rume i Novog Sada sa ciljem da se omogući razmena znanja i iskustava u procesu izgradnje razvojnih prioriteta, sa posebnim akcentom na oblast ekonomskog osnaživanja žena i podrške ženskom preduzetništvu.

Rad sa odabranim jedinicama lokalne samouprave, organizacijama civilnog društva, poslovnom i akademskom zajednicom u pet lokalnih zajednica tokom 2023. i 2024. zokom dve godine rada treba da doprinese:

- 1) integrisanju rodne perspektive u lokalne politike,
- 2) identifikovanju ključnih izazova za postizanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou,
- 3) usvajanju novih rešenja kroz međuopštinsku razmenu, učenje i saradnju.

Da bi sagledali početno stanje u pet odabranih opština i gradova sa kojima je Fondacija uspostavila saradnju anketirali smo i prikupili podatke iz JLS, lokalnih unija poslodavaca, preduzetničkih i poslovnih asocijacija kao i ženskih nevladinih organizacija i grupa koje svoje aktivnosti usmeravaju na unapređenje položaja žena kroz različite ekonomske inicijative i podsticanje ženskog preduzetništva.

Tokom proleća 2023. godine putem online upitnika prikupljeni su podaci o:

- izrađenim i usvojenim strateškim i razvojnim dokumentima na lokalnom nivou,
- institucionalnom i strateškom okviru za ostvarivanje rodne ravnopravnosti,
- kapacitetima, iskustvima i aktivnostima LS, poslodavačkih, preduzetničkih i poslovnih udruženja i specijalizovani ženskih organizacija na polju ostvarivanje ciljeva održivog razvoja,
- dosadašnjim iskustvima u međuopštinskoj saradnji i razmeni.

Pored informacija dobijenih kroz anketiranje, tim Fondacije Ana i Vlade Divac je:

- prikupio javno dostupne podatke na zvaničnim stranicama gradova/opština i organizacija uključenih u projekat,
- koristio dosadašnje analize i rezultate istraživanja koji se odnose na ekonomski položaj žena i žensko preduzetništvo (2020-2023),

- organizovao sastanak ekspertske tematske grupe: *Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice*,
- i organizovao sastanke u JLS koji su omogućili bliže sagledavanja njihovih administrativnih i drugih kapaciteta.

Na online upitnik su odgovorili:

- Gradovi/opštine: Sombor, Apatin, Ruma i Zrenjanin.
- Nevladine organizacije: Kolping Društvo Srbije (Novi Sad), Udruženje žena "Rumnjanke" (Ruma), Udruženje žena "Ruža crvena" (Apatin), Udruženje žena "Veliko srce" (Lazarevo/Zrenjanin) i Udruženje žena "Udahni život" (Stanišić/Sombor).
- Poslodavačka/poslovna/preduzetnička udruženja: Unija poslodavaca Vojvodine, Unija poslodavaca Srbije - poslodavci Novog Sada, UG "Klub Privrednika Opštine Ruma", UPS - poslodavci Zrenjanina i Opšte udruženje preduzetnika Sombor.

4.2 Nalazi dobijeni anketiranjem

Pregled formiranih lokalnih tela za rodnu ravnopravnost:

Grad/opština	Skupština	Izvršna vlast	Lice u gradskoj upravi
Sombor		Da	
Apatin	Da Komisija		
Ruma	Nemaju informaciju		
Zrenjanin	Da Komisija		
Novi Sad	Da Komisija		Da

Tela i alati za unapređenje rodne ravnopravnosti i ekonomskog položaja žena

Grad/opština	Socijalno-ekonomski savet ekonomski položaja žena, ženskog preduzetništva, položaja radnica	Rodno budžetiranje	Vođenje rodne statistike
Sombor	Da	Da U svim budžetskim programima	Da U svim oblastima
Apatin	Nema	Da U nekim budžetskim programima	Da U nekim oblastima
Ruma	Da	Da U svim budžetskim programima	Da
Zrenjanin	Da	Da	Da
Novi Sad	Da	Da U nekim budžetskim programima	Da

Programi i projekti za unapređuje položaja žena i rodne ravnopravnosti u JLS (2020-2022)

Grad/opština	JLS
Sombor	1) Bezbednost žena i devojčica u zajednici 2) Rad na polju socijalnog preduzetništva
Apatin	1) Projekti i edukacije na temu reproduktivnog zdravlja i nasilja nad ženama

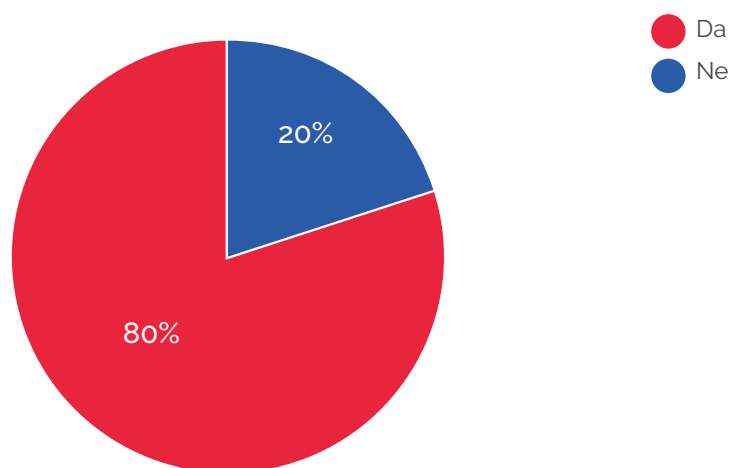
Ruma	/
Zrenjanin	1) Program dodele bespovratnih sredstava za ekonomsko osnaživanja žena na teritoriji grada Zrenjanina
Novi Sad	1) Konkursa za žensko preduzetništvo i žensko inovaciono preduzetništvo 2) Mera afirmativne akcije za žene u programima za poljoprivredu

Programi i projekte za unapređuje ekonomskog položaj žena u OCD (2020-2022)

Grad/opština	Programi/projekti
Sombor/Stanišić - Udahni život	Podrška seoskim ženama u razvoju preduzetničkih inicijativa u poljoprivrednom i nepoljoprivrednom sektoru: <ul style="list-style-type: none"> - Plastička proizvodnja i prerada povrća na organskim principima - Seoski turizam - Izrada suvenira
Apatin - Ruža Crvena	1) Projekat „Sačuvajmo porodicu od nasilja“
Ruma - Rumljanke	1) Kontinuirani rad na čuvanje tradicije, ekonomsko osnaživanje žena, rad sa decom, humanitarni rad
Zrenjanin/Lazarevo - Veliko srce Lazareva	1) Radionice ekonomskog osnaživanju - o značaju preduzetništva, 2) Radionice na kojima se obučavaju žene i deca školskog i predškolskog uzrasta starim zanatima 3) Izrada mreža i drugih šredmeta od kanapa.
Novi Sad - Kolping društvo	1) Projekat unapređenja položaja žena sa posebnim akcentom na žene u ruralnim sredinama, 2) Edukativne aktivnosti u oblasti osnaživanja žena preduzetnica kroz Akademiju Inovativnog preduzetništva, -Psihosocijalna podrška ženama kroz radionice, - Finansijska podrška preduzeticama kroz dodleu beskamatnih pozajmica, 3) Podška preduzeticama kroz finansiranje praksi, istraživanja o položaju preduzetnica.

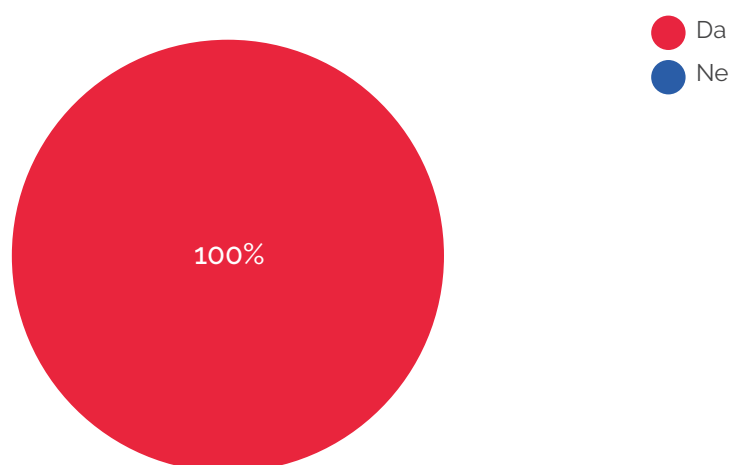
Nalazi o iskustvu uključivanja u kriranje strategija i saradnji LS i ženskih organizacija

Da li ste do sada bili uključeni u aktivnosti na integrisanju Agende 2030 i ciljeva održivog razvoja u javne politike u vašem gradu/opštini?

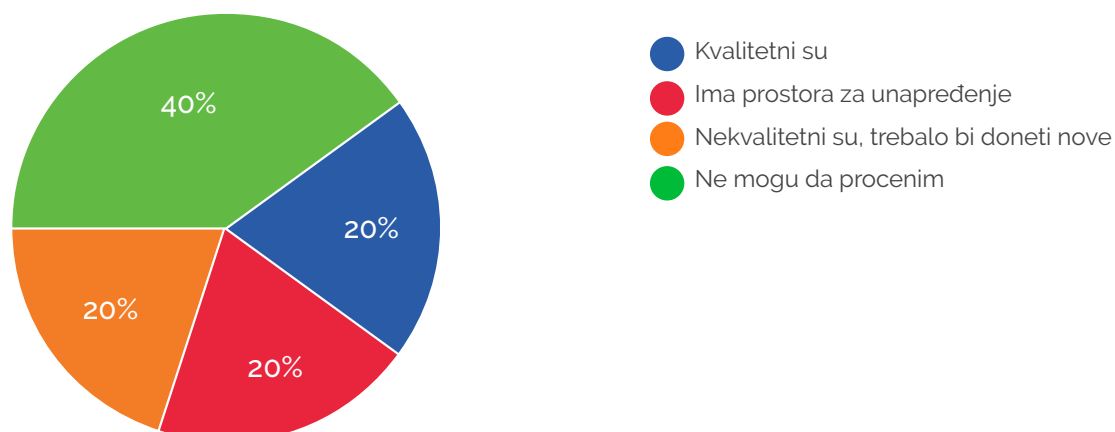
ODRŽIVI
RAZVOJ
ZA SVE

Da li je Vaše udruženje/unija bilo uključeno u pripremu i donošenje planskih dokumenata na lokalnom nivou?

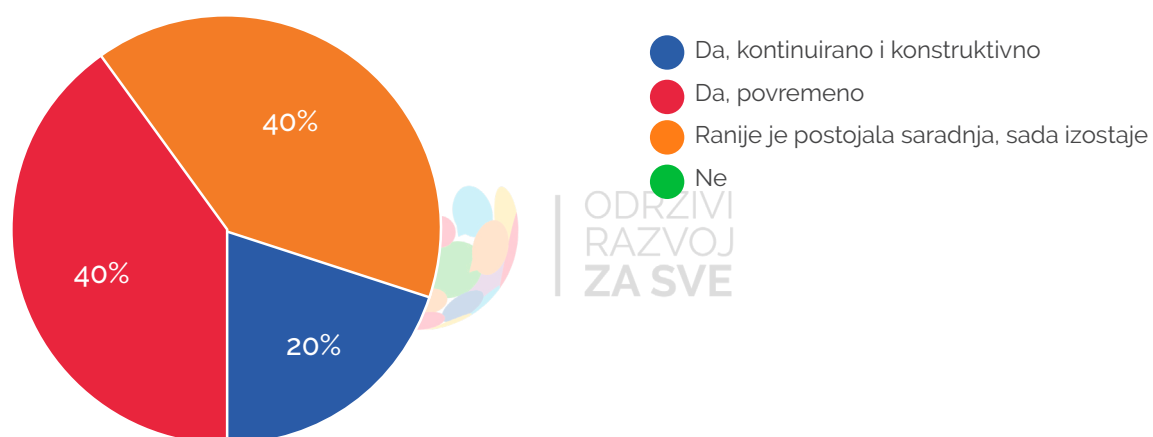

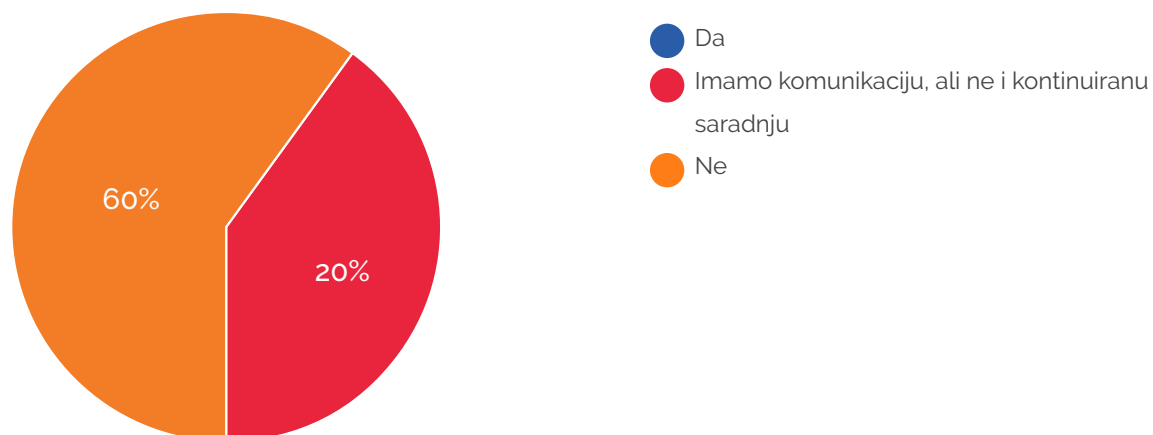
Kako generalno ocenjujete kvalitet usvojenih planskih dokumenata na lokalnom nivou?

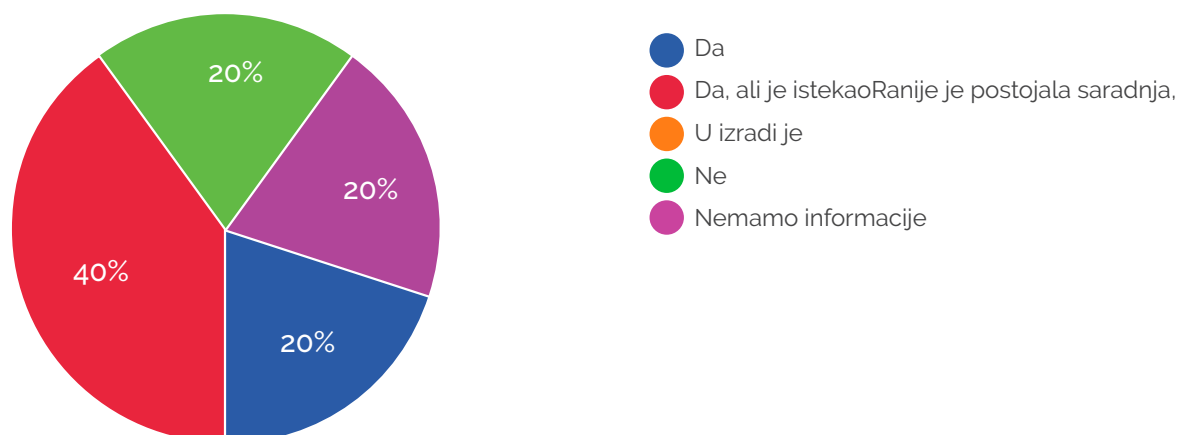
Da li je Vaše udruženje ostvaruje neki oblik saradnje sa lokalnom samoupravom?

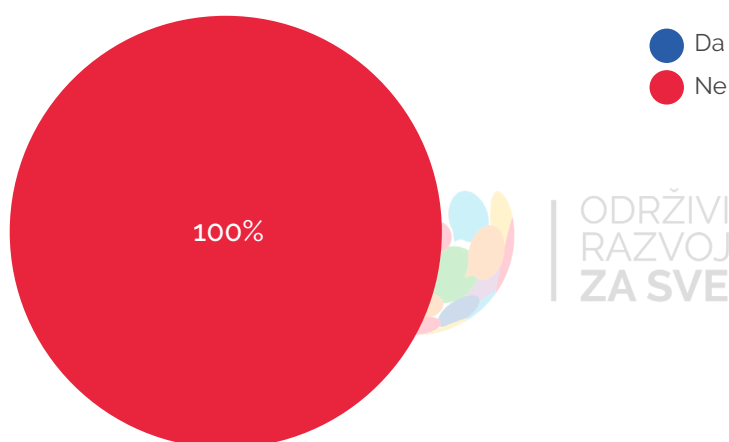
Ukoliko telo/a za rodnu ravnopravnost postoji/e, da li ste sa njima ostvarili saradnju?

Da li je Vaš grad/opština ima usvojen Lokalni akcioni plan za unapređenje rodne ravnopravnosti i položaja žena?

Da li ste učestvovali u izradi i donošenju ovog dokumenta?

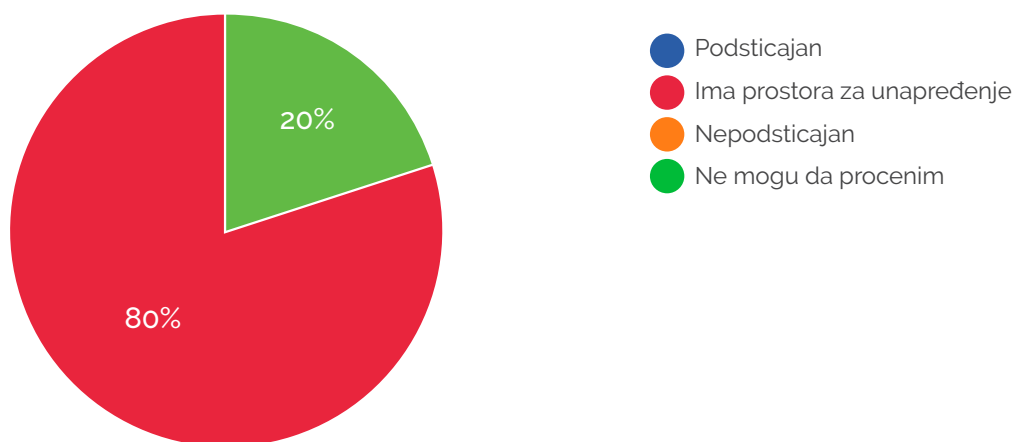

4.3 Identifikovane potrebe ženskih organizacija na lokalnom nivou

- Uključivanje u radna tela za rodnu ravnopravnost i tela za ekonomska i socijalna pitanja,
- Učešće u procesu kreiranja lokalnih politika i budžeta,
- Podrška u smislu komunikacije i razmene ideja sa predstavnicima LS i lokalnih institucija,
- Kontinuirana podrška za rad udruženja: prostor, materijalna i druga sredstva za rad,
- Rodna ravnopravnost bi u svim javnim pozivima trebalo da bude jedan od ciljeva - posebno u kulturi, privredi i poljoprivredi, zaštiti životne sredine, zapošljavanju, turizmu...
- Poljoprivrednicama su potrebni: alati i oprema, edukativni programi, informacije o tržištu i trendovima, pravovremeno informisanje o postojećim programima i subvencijama,
- izrada mape proizvoda koje prave žene, podrška u promociji i distribuciji...

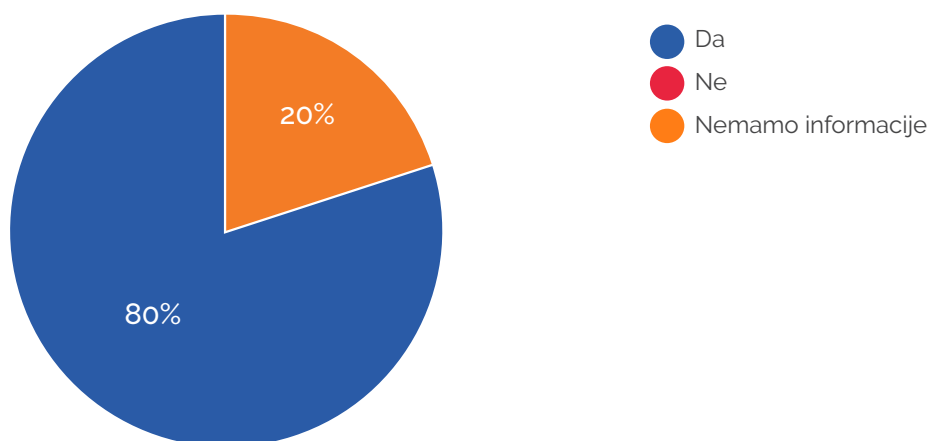
4.4 Iskustva uključivanja u krug stratezija i saradnji LS i poslodavačkih/poslovnih/preduzetničkih udruženja

Kako ocenjujete ambijent za ekonomski i ukupni razvoj u Vašem gradu/opštini?

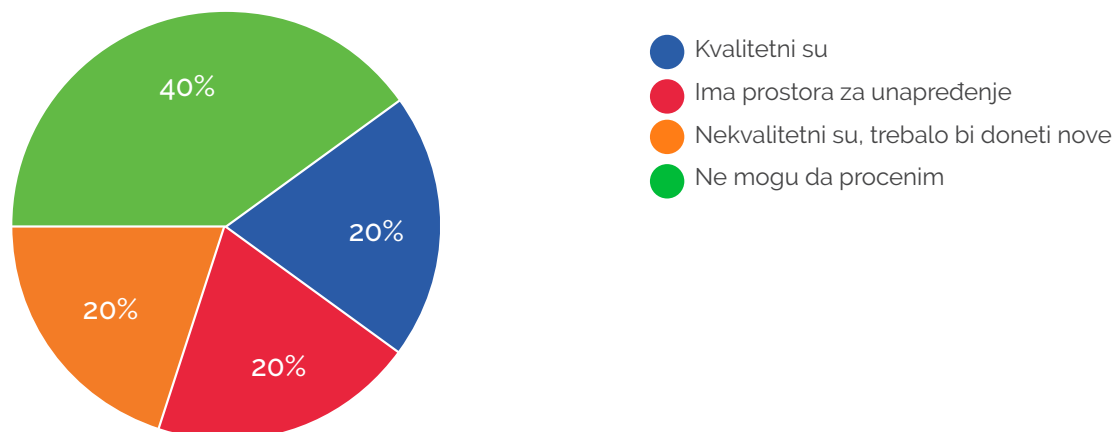

ODRŽIVI
RAZVOJ
ZA SVE

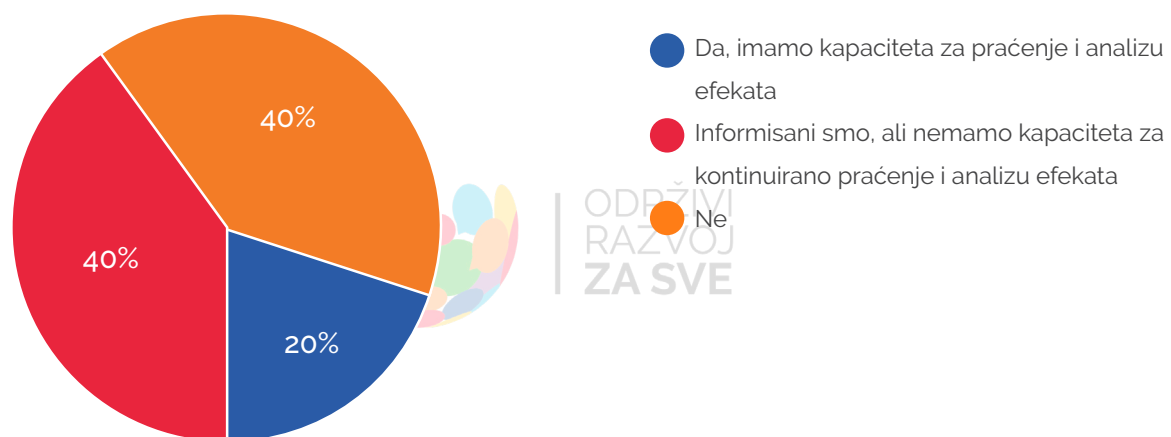
Da li je vaša LS u poslednje tri godine (2020, 2021, 2022) sprovodila mere i programe koji podstiču preduzetništvo, olakšavaju poslovanje i unapređuju poslovnu klimu u gradu/opštini?

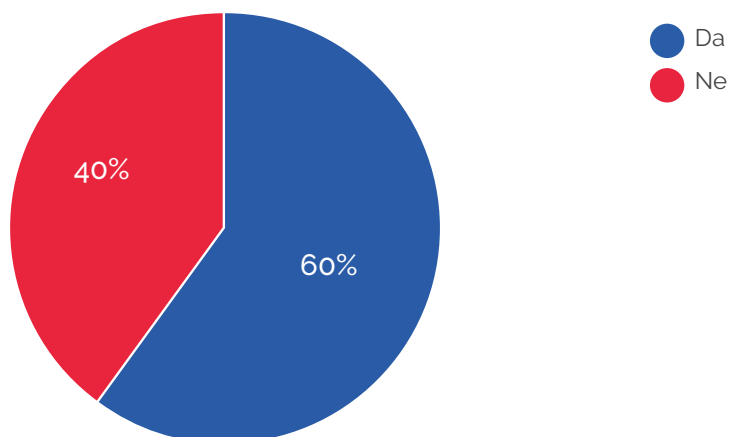
Kako generalno ocenjujete kvalitet usvojenih planskih dokumenata na lokalnom nivou?

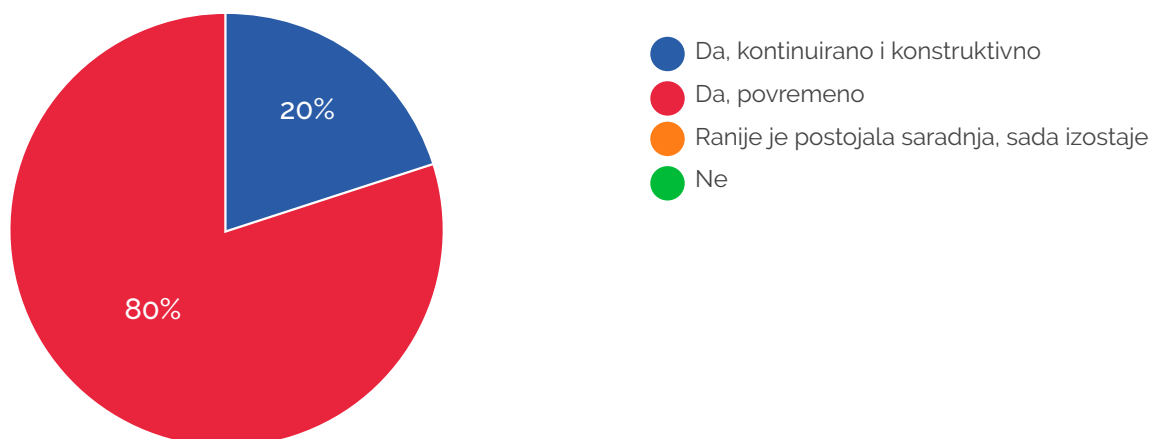
Da li je Vaše udruženje/unija prati implementaciju donetih planskih dokumenata?

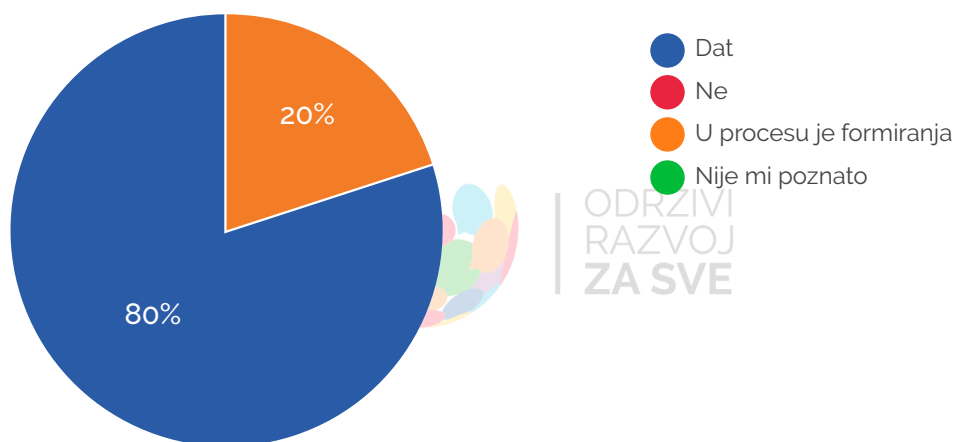
Da li je Vaše udruženje/unija bilo uključeno u pripremu i donošenje planskih dokumenata na lokalnom nivou?

Da li vaše udruženje/unija ostvaruje saradnju sa lokalnom samoupravom?

Da li je u vašoj lokalnoj samoupravi uspostavljen socijalni dijalog u skladu sa Zakonom o socijalno-ekonomskom savetu?

Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje "Da", ocenite kvalitet rada lokalnog socioekonomskog saveta.

4.5 Potrebe unijskih/poslovnih/preduzetničkih organizacija na lokalnom nivou

- Bolja komunikacija i saradnja unijskih/poslovnih/preduzetničkih organizacija sa LS,
- Zajednički projekti koji doprinose razvoju preduzetništva na lokalnom nivou,
- Finansijska podrška za edukaciji, konsultantskih u i druge vidove podrške za privredu,
- Uvođenje uslova u javne pozive da se dodatni poeni dobijaju za članstvo u unijama poslodavaca i udruženjima,
- Spremnost LS i institucija na lokalnom nivou da se inicijative prihvaćene kroz socijalno-ekonomske savete i realizuju.

4.6 Još neki važni nalazi

- Međuopštinska saradnja i razmena postoje samo kod dela opština, ali su vrlo niskog intenziteta. Do sada nije zabeležen primer ostvarivanja saradnje na polju rodne ravnopravnosti i unapređenja položaja žena,
- Značajan deo LS ali o organizacija prepoznaje da nema kapacitete za praćenje sprovođenja strategija i politika donetih na lokalnom nivou o za to je potrebna dodatna podrška,
- Postoji svest i kod LS i kod drugih aktera o mogućnostima i potrebi za učenjem, razvijanjem novih alata, mehanizama i vlastitih kapaciteta kako bi se razumeli i sledili principi održivog razvoja.

4.7 O postojećoj podršci ekonomskom osnaživanju žena na lokalnom nivou

Na osnovu nalaza najnovije studije koju je sprovedla Stalna konferencija gradova i opština²⁴ o postojećim programima i merama podrške zapošljavanju žena i ženskom preduzetništvu pripremljeni su zaključci i predlozi za napređenja lokalnih politika u oblasti podsticaja ženskog preduzetništva. Oni se u velikoj meri poklapaju sa zaključcima i preporukama do sada sprovedenih istraživanja Fondacije Divac i partnera.

Analiza SKGO pokazuje da su najveće lokalne institucionalne prepreke i izazovi sa kojima se žene susreću u poslovanju:

mali broj subvencionisanih vrtića po gradovima, nepostojanje istih zakonskih prava za

²⁴ Analize podsticaja za žensko preduzetništvo na lokalnom nivou realizuje se u okviru projekta „Održive i inkluzivne usluge na lokalnom nivou“. Projekat finansira Vlada Švedske i realizuje Stalna konferencija gradova i opština - Savez gradova i opština Srbije (SKGO) uz stratešku podršku Švedske asocijacije lokalnih vlasti i regiona. U ovom dokumentu korišteni su nalazi dati u radnoj verziji studije koja nam je bila dostupna.

mame preduzetnice kao za zaposlene mame, nedovoljna informisanost o programima podrške ili lokalnim podsticajima, komplikovana i preobimna procedura za apliciranje, obaveza plaćanja robe ili usluga unapred, nepostojanje sredstva obezbeđenja za apliciranja za eksterne izvore finansiranja, kao i prevelika poreska opterećenja.

Preporuke su izvedene iz rezultata istraživanja imaju za cilj unapređenje lokalnih i nacionalnih politika u oblasti podsticaja ženskog preduzetništva kao i unapređenje sistema podrške koju SKGO pruža JLS u oblasti lokalni ekonomski razvoj – žensko preduzetništvo, u okviru realizacije projekta „Održive i inkluzivne usluge na lokalnom nivou“²⁵.

U cilju unapređenja lokalnih politika u oblasti podsticaja ženskog preduzetništva predlaže se:

- uspostavljanje planskog pristupa razvoju ženskog preduzetništva kroz uvođenje žena preduzetnica kao posebnog pojma u instrumente za planiranje i realizaciju mera usmerenih na lokalni ekonomski razvoj,
- kreiranje baze podataka o ženama preduzeticama,
- sprovođenje evaluacije realizovanih mera,
- unapređenje efikasnosti sprovođenja lokalne politike zapošljavanja,
- pokretanje kampanje u cilju podizanja svesti o značaju ženskog preduzetništva,
- kreiranje lokalnih portala za žensko preduzetništvo,
- obezbeđivanje stručne i savetodavne podrške za žene početnice u poslovanju, proširivanje podrške za žene preduzetnice,
- kreiranje mera podrške za žene preduzetnice u skladu sa identifikovanim specifičnim potrebama,
- povećanje broja žena koje koriste podsticaje za žensko preduzetništvo i povećanje procenta budžeta za podsticaje za žensko preduzetništvo,
- U cilju unapređenja nacionalnih politika u oblasti podsticaja ženskog preduzetništva predlaže se sistemski pristup prilikom uspostavljanja politike razvoja ženskog preduzetništva (kroz sistemsko integrisanje rodne perspektive u pravni okvir i izradu posebne strategije sa akcionim planom za razvoj ženskog preduzetništva),
- kreiranje novih nacionalnih programa podrške sa stanovišta specifičnih potreba žena preduzetnica,
- unapređenje institucionalnog okvira kroz uspostavljanje sistema rada specijalizovane institucije zadužene za razvoj ženskog preduzetništva,
- prikupljanje i analiza podataka o ženama preduzeticama na nacionalnom nivou kao osnova za kreiranje politika zasnovanih na podacima,
- uvođenje preduzetništva sa posebnim osvrtom na žensko preduzetništvo kao obaveznog predmeta u kurikulumu osnovnih i srednjih škola i fakulteta i unapređenje pristupa izvorima finansiranja za žene preduzetnice.

²⁵<https://www.skgo.org/projekti/detaljno/67/odrzive-i-inkluzivne-usluge-na-lokalnom-nivou>

5. Međuopštinska razmena, učenje i saradnja u funkciji razvoju ženskih ekonomskih inicijativa i ženskog preduzetništva

5.1 Principi i modaliteti međuopštinske saradnje

Pravo na saradnju Pravo lokalnih vlasti da međusobno saraduju u vršenju svojih poslova priznato je Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi (1985)²⁶ kao jedan od temeljnih principa na kojima počiva uređenje lokalne samouprave na evropskom prostoru (član 10). Ta saradnja uključuje i mogućnost stvaranja različitih oblika konzorcijuma radi čvršćeg poslovnog, ekonomskofinansijskog i administrativnog povezivanja s ciljem ostvarivanja jednog ili više zadataka od zajedničkog interesa, u skladu sa zakonima.

Saglasno tome i Ustavu Republike Srbije, ZLS načelno uređuje saradnju između JLS u članu 13, a detaljnija pravila o saradnji propisuje u posebnom odeljku (VI Saradnja i udruživanje jedinica lokalne samouprave, čl. 88. do 89, sa noveliranim čl. 88a do 88d), kao i u pojedinim drugim odredbama (na primer, u članu 97. stav 2).

Zakonske odredbe o međuopštinskoj saradnji sadrže i neki od zakona koji uređuju pojedine oblasti, bilo da se u tim slučajevima radi o izvornim poslovima JLS bilo o poslovima koji su im povereni. Saradnja između JLS u njenim različitim oblicima, uključujući tu i njihovo udruživanje, za koju ovde koristimo generički pojam „međuopštinska saradnja“, počiva na jednom broju osnovnih principa od kojih polaze navedeni pravni akti. Od tih principa bi se ovde mogli da posebno istaknu i izlože principi (1) **dobrovoljnosti**, (2) **solidarnosti** i (3) **efikasnosti i raznovrsnosti oblika saradnje**.

Razvoj međuopštinske saradnje **Metodološkim uputstvom**²⁷ se označava kao jedan od načina za prevazilaženje problema koji u praksi postoje **zbog velikih razlika u kapacitetima JLS za obavljanje izvornih i poverenih poslova**.

Da bi pružio podsticaj međuopštinskoj saradnji SKGO Metodološkim uputstvom predstavlja i opisuje pojedini modaliteti međuopštinske saradnje.

Saglasno konceptu saradnje u odredbama ZLS, kao različiti oblici međuopštinske saradnje Metodološkim uputstvom obrađuje se:

- 1) udruživanje sredstava,
- 2) obrazovanje zajedničkih organa, preduzeća, ustanova, drugih organizacija i službi;
- 3) ustupanje obavljanja pojedinih poslova iz okvira izvornih nadležnosti JLS drugoj JLS ili preduzeću, ustanovi i drugoj organizaciji čiji je ona osnivač; i
- 4) zajedničko izvršavanje određenih poverenih poslova.

²⁶ <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-ser-a6/16808d7afc>

²⁷ 1587036195_SKGO_MetodoloskouputstvozaizradusporazumaoMOS.pdf

Pitanje eventualnih podsticaja saradnji Zakon o regionalnom razvoju uvrstio je među ciljeve podsticanja regionalnog razvoja i podsticanje međuopštinske saradnje u pitanjima od zajedničkog interesa (član 2. tačka 7). Saglasno tome, podsticaji koje ovaj zakon poznaje opredeljuju se i za unapređenje međuopštinske saradnje u pitanjima od zajedničkog interesa (član 45. tačka 10), pa korisnici podsticaja mogu biti **JLS, privredni subjekti, fondovi, institucije i organizacije na regionalnom i lokalnom nivou** (član 46).

5.2 Primeri podsticaja uspostavljanju i napređenju međuopštinske saradnje

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave u saradnji sa Republičkim sekretarijatom za javne politike i Stalnom konferencijom gradova i opština (SKGO) realizuje projekat „Lokalna samouprava za 21. vek“ koji podržava Vlada Švajcarske.

U okviru projekta je uspostavljen je Fond za podršku projektima međuopštinske saradnje u okviru koga se raspisuje **Javni poziv za podnošenje predloga projekata za uspostavljanje i unapređenje međuopštinske saradnje**²⁸.

Ovaj javni poziv bio je otvoren za sve projekte koji podržavaju međuopštinsku saradnju kroz uspostavljanje zajedničkih organa, službi, preduzeća, ustanova i drugih organizacija kao i kroz ustupanje pojedinih poslova iz okvira svoje izvorne nadležnosti drugoj jedinici lokalne samouprave, u skladu sa zakonom i statutom, a u cilju efikasnije organizacije rada, unapređenja usluga i kvaliteta života zajednice.

Cilj poziva bio je omogućiti zainteresovanim lokalnim samoupravama da krenu u procese koji su zakonom omogućeni i konkretizuju svoje ideje o međuopštinskoj saradnji. JLS su kroz ovaj konkurs mogle dobiti ekspertsku podršku u izradi nacrtu Sporazuma o međuopštinskoj saradnji, interne dokumentacije i dr; u usaglašavanju postojećeg Sporazuma o međuopštinskoj saradnji sa aktuelnim zakonskim okvirom; podršku u unapređenju znanja i kapaciteta partner kao i podršku za uređivanje i opremanje objekta/prostora namenjenog za funkcionisanje tela međuopštinske saradnje i druge aktivnosti kojima se unapređuje međuopštinska saradnja.

U 2023. godini kroz ovaj konkurs podržano je šest projekata uspostavljanja i razvoja međuopštinske saradnje u kojima je učestvovalo 20 opština i gradova. Projekti koji su podržani odnosili su se na unapređenje pristupačnosti univerzalnog dizajna pružanja usluga i informacija, osnivanje zajedničke kancelarija ombudsmana (Niš i Gadžin Han) kao i unapređenje usluga u vodosnabdevanju (Stara Pazova, Irig), zaštiti od poplava (deset opština i gradova u slivu reke Drine), sistema javne rasvete (region Srem).

²⁸ <https://mduls.gov.rs/obavestenja/javni-poziv-za-podnosenje-predloga-projekata-za-uspostavljanje-i-unapredjenje-meduopstinske-saradnje-3/?script=lat>

Iz ovog ali i drugih primera i uvida uočavamo da

gradovi i opštine još uvek ne prepoznaju potrebu i mogućnost da se kroz ostvarivanje međupštinske saradnje i razmene uspostave usluge koje doprinose unapređenje položaja žena, posebno u socijalnoj i ekonomskoj sferi kao što su preko potrebne specijalizovane usluge zaštite od rodno zasnovanog nasilja (savetovališta, skloništa), različiti modeli međupštinskih centara i profilisanih usluga koje za cilj imaju jačanje ženskih ekonomskih inicijativa, kooperativa, ženskog i socijalnog preduzetništva i sl (obezbeđivanje stručne i savetodavne podrške u pokretanju ženskih biznisa, zadružnom organizovanju, poslovanju i sl.).

Kada je reč o drugim mogućnostima **razmene, učenja i saradnje**

i dalje se nedovoljno koriste donatorska sredstva međunarodnih organizacija i drugih potencijalnih (domaćih i inostranih) donatora, sredstva domaćih institucija namenjena projektnom finansiranju, kreditna sredstva kao i sredstva iz pretpristupnih fondova EU.

Konačno, ono u čemu prepoznamo značajan potencijal a što traži veću agilnost donosilaca odluka u gradovima i opštinama, jeste

veće angažovanja na prenošenju iskustava i preuzimanje dobrih praksi posebno onih koje su razvijane kroz saradnju sa organizacijama civilnog društva, akademskom zajednicom, kompanijama i poslodavačkim organizacijama i privrednim asocijacijama.

6. Primeri dobrih praksi podrške ženskim ekonomskim inicijativama i ženskom preduzetništvu

6.1 Grad Novi Sad

Grad Novi Sad je poslednjih godina razvio pristup koji kroz **različite specifične konkurse omogućava preduzeticama i poljoprivrednicima da dođu do besprovratnih podsticajnih sredstava razvoj svojih biznisa**. U okviru projekta „Održivi razvoj za sve“ predstavnici grada Novog Sada podelili su iskustvo u kreiranju i unapređivanju ovih konkursa i otvoreni su za rad sa timovima drugih LS.

Na ovom mestu posebno ukazujemo na konkurs **Afirmacija ženskog inovativnog preduzetništva na teritoriji Novog Sada** koji predstavlja jedinstven oblik podrške ženskom preduzetništvu na lokalnom nivou. Preduzetnice su besprovratna sredstva mogle koristiti za kupovinu jedne ili više mašina i računarske opreme, istraživanje i razvoj, izradu studija o tehničkoj izvodljivosti, sticanju prava industrijske svojine, inovacije u procesu i organizaciji poslovanja i za usluge uređenja poslovanja u skladu sa zahtevima

međunarodnih standarda²⁹.

6.2 Grad Zrenjanin

U Gradu Zrenjaninu razvija se inicijativa **otvaranja prodavnice lokalnih proizvoda** a uz to grad pruža podršku **organizovanju bazara i sajamskih nastupa žena**. Reč je o dodatnim oblicima podrške ženama u lokalnoj zajednici koje se bave umetničkim i starim zanatima.

Takođe, Grad Zrenjanin je kao novu praksu razvio dodelu bespovratna sredstva mikro i malim privrednim društvima za razvoj i revitalizaciju **poslova koji se smatraju umetničkim i starim zanatima, odnosno poslovima domaće radinosti** (u kojima su žene veoma zastupljene)³⁰.

6.3. Ženska međuopštinska inicijativa – Ženski divan

Mreža „Ženski divan“³¹ okuplja pet udruženja žena iz banatskih sela **Belo Blato, Boka, Idoš, Lazarevo i Mokrin**. Reč je o udruženjima koje su kroz razmenu i saradnju, podržane 2019. i 2020. od strane UN Women, pronašle *ono što im je zajedničko, za šta se zalažu i čemu teže*.

Formiranje ovog saveza seoskih organizacija (sa sedištem u Lazarevu) rezultat je saradnje sa dve ženske organizacije - Zrenjaninskim edukativnim centrom i Centrom za podršku ženama iz Kikinde koji su podstakle i edukovale članice pez udruženja o važnosti i prednostimasaradnje i udruživanja, brendiranju njihovih proizvoda i organizovanom, osmišljenom nastupu na tržištu.

Mreža ima potencijal za razvoj i širenje koji bi trebalo podržati sa lokalnog nivoa ili kroz neki od oblika međuopštinske saradnje.

7. Zaključci i preporuke

Oslanjajući se na zakonodavni i strateški okvir za dostizanje rodne ravnopravnosti, na nalaze istraživanja kojima raspolažemo i iskustva u projektu, akcenat stavljamo na sledeće zaključke i preporuke koje iz njih proizilaze:

1) Prepreke sa kojima se suočavaju preduzetnici/ce (oba pola)

Uprkos donetim strateškim dokumentima nedostaje čvrst okvir i kontinuirana podrška preduzetništvu. Ističemo najvažnije: poreski sistem nije u funkciji stimulisanja

²⁹ <https://novisad.rs/lat/grad-novi-sad-podstice-razvoj-zenskog-inovacionog-preduzetnistva>

³⁰ <https://www.zrenjanin.rs/uploads/files/2024%20godina/Oglasi%20i%20konkursi/LER/Stari%20zanati/Javni%20poziv.pdf>

³¹ <https://pletenia.rs/>

preduzetništva (preveliki porezi i doprinosi, visoki iznosi paušala za pojedine delatnosti, PDV se naplaćuje bez obzira na realizaciju naplate potraživanja, preduzetnici/e su opterećeni prevelikim parafiskalnim nametima, ne postoje odgovarajuće poreske i druge olakšice za početnike/ce (u prve tri godine poslovanja), inspeksijske i druge javne službe ne obavljaju u dovoljnoj meri savetodavnu ulogu i nisu okrenute potrebama preduzetnika/ca, preduzetnici-paušalci nemaju jednak tretman kod banaka i drugih finansijskih institucija kao vlasnici/e privrednih društava.

Od velikog značaja je specifičnost lokalnih mera: olakšica, beneficija, subvencija, savetodavne i druge podrške.

One treba da bude takve da odgovore na potrebe lokalne preduzetničke zajednice, uz prepoznavanje razvojnih prioriteta grada/opštine i onih privrednih grana koje imaju značaj za određenu zajednicu ali i onih koje nose razvojni potencijal.

2) Specifične prepreke sa kojima se suočavaju preduzetnice

Žene, ukupno gledano, poseduju manje resursa: ušteđevine, nekretnina, socijalnog kapitala, što otežava pokretanje biznisa i pristup izvorima finansiranja. Uz to, najčešće ne poseduju dovoljno preduzetničkih znanja i veština. Kada zakorače u preduzetničke vode nedovoljno se informišu, edukuju, umrežavaju i udružuju. Opterećuju ih štetni obrasci funkcionisanja proizašli iz podređene pozicije u društvu i stereotipna podela uloga (nedostatak samopouzdanja, nesigurnost, prevelika empatija, potreba za stalnim dokazivanjem). Preopterećene su poslovima u privatnoj sferi života (briga o deci, starima i bolesnima). U odnosu na druge zaposlene žene diskriminisane su u pogledu korišćenja porodiljskog odsustva, kao i nadoknade za bolovanje tokom trudnoće i porodiljskog odsustva.

Programi podrške ženskom preduzetništvu na lokalnom nivou trebalo bi da budu kontinuirani i raznovrsni i da uključe: nabavku mašina i opreme, finansiranje edukacije i različitih oblika osnaživanja, informisanje, promociju, mentorstvo, standardizaciju i sertifikaciju proizvoda i usluga i drugo.

Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti otklanjanju prepreka za ulazak i ostanak žena u biznisu. To znači, razvijati usluge i servise u zajednici koji će olakšati svakodnevno funkcionisanje porodica.

3) Platforme za razmenu, učenje i saradnju

Razmena iskustva, učenje i uspostavljanje partnerstava pogoduju pokretanju novih i inovativnih programa podrške ženskim ekonomskim inicijativama i ženskom preduzetništvu kako generalno, tako i na lokalnom nivou.

Bilo bi važno pokrenuti platformu za razmenu iskustava i znanja i povezivanje na kojoj bi svoje mesto našli različiti akteri: lokalne samouprave (tela za rodnu ravnopravnost, saveti za zapošljavanje, socijalno-ekonomski saveti...), Stalna konferencija gradova i opština (SKGO), regionalne agencije za lokalni ekonomski razvoj, asocijacije poslodavaca i preduzetnika, stručnjaci/kinje, specijalizovane organizacije civilnog društva kao i donatori koji svoje aktivnosti usmeravaju na podršku ženskim ekonomskim inicijativama i ženskom preduzetništvu.

4) Uključivanje iskustava uspešnih kompanija u kreiranje mera podrške

Uspešne kompanije u Srbiji (i domaće i inostrane) koje su se opredelile da svoju društvenu odgovornost ostvaruju kroz doprinos ostvarivanju ciljeva održivog razvoja, uključujući i cilj 5 - Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice, dragocen su izvor informacija, znanja i novih iskustva a njihovi naponi su visoko vrednovani i kod preduzetnica - korisnica programa i kod partnera koji učestvuju u implemencaciji.

Imajući u vidu specifičnosti podrške koja je potrebna ženama u fazi počinjanja ili razvijanja preduzetničkih aktivnosti kao i kapacitete lokalnih samouprava i institucija bilo bi dragoceno modele podrške koje su razvile uspešne kompanija u Srbiji i koje daju odlične rezultate konsultovati u fazi kreiranja programa podrške na lokalnom nivou.

5) Širenje najboljih praksi podrške

Nosioci profilisanih vidova podrške ženama preduzeticama dobro poznaju potrebe svojih korisnica, odgovorno pristupaju kreiranju i sprovođenju programa i projekata, prate njihove efekte i spremni su da ih unapređuju. Preduzetnice u Srbiji visoko vrednuju one vidove podrške koji su specifično usmereni na žene. Posebno su zadovoljne korisnice programa koje sprovode nevladini akteri: ženska i specijalizovana OCD, fondacije i kompanije.

Lokalne samouprave trebalo bi da naprave iskorak ka specijalizovanim i ženskim OCD, fondacijama i kompanijama i da slede najbolje prakse u podršci ženskim preduzetničkim inicijativama i ženskom preduzetništvu. Ovo se posebno odnosi na osetljive i višestruko diskriminisana grupe (žene sa sela, Romkinje, žene sa iskustvom nasilja, žene sa invaliditetom, migrantkinje i dr).